

बालभवन २५४ एक बालकारणी संस्था

‘बालभवन’चा रौप्यमहोत्सव या घटनेला सामाजिक दृष्टीने मोठे महत्त्व आहे . पुणे महानगरपालिकेने आंतरराष्ट्रीय बालक वर्षात सोडलेला संकल्प आवासाहेब गरवारे यांच्या दूरदृष्टीने प्रत्यक्षात आला .पुणे शहराने या काळातील शहरी मुलांच्या गरजेपैकी एक महत्त्वाची गरज भागवण्यासाठी पाऊल उचलले . ही गरज खेळण्याची, समयस्कांच्या गटात रमण्याची, सामाजिक वर्तुळ मोठं करण्याची . बालककांची पायमल्ली हा ज्या काळात नियमच झालेला होता त्या काळात हे झाले याला विशेष महत्त्व आहे .

बालभवन सुरु होण्याच्या आदल्याच वर्षी पुण्यातील एस् .एन् .डी .टी . विद्यापीठाच्या गृहविज्ञान महाविद्यालयाने ‘मुलांसाठी प्रसारमाध्यमे’ या विषयाला केंद्रस्थानी ठेवून एक पदव्युत्तर अभ्यासक्रम सुरु केला होता . त्यातही प्रसारमाध्यमात मुलांच्या गरजा लक्षात घेऊन कोणते काम करायला हवे याचा विचार आणि पद्धतशीर अभ्यास करण्याची कल्पना होती .या दोन्ही कल्पना एकाच सुमारास घडल्या यात समाजात या गरजांकडे लक्ष देण्याची निकड वाटू लागली होती हेच लक्षात येते . दिवसेंदिवस शहरांच्या बेसुमार वाढीमुळे हा प्रश्न अधिकच तीव्र होत गेला आहे आणि त्यामुळेच बालभवनचे काम पुढे जाण्यासाठी त्याला अधिक बळ देण्याची वेळ आली आहे .

मोठ्या शहराता मुलांना खुल्या जागा उपलब्ध नाहीत, काहीवेळा ठराविक वस्तीत खेळगडी नाहीत, बहुधा पद्धतशीर खेळ शिकवणारे किंवा नव्या गमती करणारे मोठे माणूस नाही, ‘आमची पण प्रायव्हेट’ अशी गंमत करायला जागा नाही, काही चुकले तर जाऊ दे म्हणून सोडून देणारी व्यवस्था नाही या सगळ्या नकारघंटा मुले ऐकत असतात . शिवाय स्पर्धा केलीच पाहिजे त्यात जिंकलेच पाहिजे प्रसिद्धी मिळालीच पाहिजे अशा जोखडांची भर आहे .दिवसाचे दोन तास मुलांना मोकळेपणा आणि स्वतंत्रपणे काही करण्याची करून बघण्याची, रमण्याची संधी मिळावी यासाठी बालभवन आहे आणि त्यासाठीच अविरत काम करते आहे .रोज येणारी मुले तर त्यात आहेतच पण जी रोज येऊ शकत नाहीत अशा संधिवंचित मुलांसाठीही बालभवन सतत काही ना काही उपक्रम करत असते .

बालभवनच्या उद्घाटनाचा दिवस मला आठवतो .श्री . आवासाहेब गरवारे यांच्या उपस्थितीत आणि महानगरपालिकेच्या अधिकारीवर्गाच्या आणि बालकांच्या उपस्थितीत ‘आम्हाला बालभवन हवे’ हे समूहगीत गाऊन या कामाला सुरवात झाली . त्या दिवशी गरवारे समूहातर्फे पुढाकार घेणारे श्री .सुळे यांनी बालभवनाच्या कल्पनेचे श्रेय पुण्याच्या हवेला दिले हाते . ते म्हणाले, ‘पुण्याच्या हवेत आवासाहेबांना शांत झोप लागते आणि सुंदर स्वप्नेही पडतात . बालभवन हे असेच एक स्वप्न आहे’ . हे स्वप्न ‘बालकास अग्रहक्क’ या व्रीदाला धरून आजवर एक प्रकारचे विधायक बालकारण करत आले . रोजच्या कामात सुरवातीला गृहविज्ञान महाविद्यालयाच्या पदवीधर ताई या कामातील उत्साहाचा झरा वाहता ठेवण्यात सहभागी झाल्या . पूर्वापार काम करणारी बालभवनची ताई मुलांची मैत्रीन होत आली . खरं तर या सर्वजणींनी मोठ्या वयात मुलांबरोबर मूल होऊन त्यांचं बाल्य जपण्याची कामगिरी

केली .शोभाताईसारखी मोठी मैत्रीण फक्त मुलांनाच नाही तर या तायांनाही मिळाली . मुलांना मोकळीक वाटेल आणि ऐकावेसेही वाटेल असे वातावरण कसे ठेवावे याचे वस्तुपाठ बालभवनात या नेतृत्वाखाली तयार झाले एवढेच नाही तर त्यांचा प्रसारही झाला . बालभवन हे मोठे आव्हानाचे काम आहे . पुण्यासारख्या शहराला एक बालभवन पुरेसे नाही त्यामुळे बालभवनची विचारधारा प्रसारित करणारे एकूण चौतीस प्रशिक्षणवर्ग झाले त्यात गावोगावचे बालकारणी लोक सामील झाले आणि पुण्यातील बालभवनांची संख्या सतत वाढत गेली .

उद्घाटनाच्या दिवशी व्यक्त झालेल्या अपेक्षेपैकी मुलांच्या घडणीत एक नवा ठसा बालभवनने तयार केला . यात कितीतरी उपक्रम आहेत . स्वतः गणपती वनवणं आहे चालत चालत शहर समजून घेणं आहे बालभवनच्या रक्षणार्थ बालदिंडी आहे आणि असंख्या वेगवेगळी शिविरे भेटी आणि काय काय आहे . मुलांचं अनुभवविश्व संपन्न व्हावं त्यांना आपल्याभोवतीच्या समाजातील इतर मुलांकडे बघण्याची जागरूक दृष्टी यावी आणि दिवसाकाठी गंमत करता करता उरलेले ताण विराम पावावेत अशी ही संकल्पना . पात मुलांच्या चारित्र्याचा विकास होण्याच्या दृष्टीने एरव्ही बाहेर जे घडत नाही ते घडायला बालभवन वाव देतं . गाणी गोष्टी वाचन गप्पा यांच्या बरोबरीने खेळ आणि कसरती किंवा स्केटिंगसारखी कौशल्ये या सर्व गोष्टींशी मुलांचा परिचय व्हावा आणि दरवेळी स्पर्धेसाठीच फक्त आणि स्पर्धेत यश मिळवण्यासाठीच फक्त असे न होता गुणविकासाची एक प्रयोगशाळा इथे चालावी यात एक सूत्र दडलेले आहे . आपल्याला निवड करावी लागते त्याची तयारी निवडीच्या क्षणाच्या आधी व्हावी लागते . विविधता माहितच नसेल तर निवडीचा प्रश्न मुळातच निकाली निघतो . मुलांना जितक्या जास्त वाटांवरून चालून बघता येईल तितकी ती निर्णय घेण्यासाठी अधिक सक्षम होतात हा तर विकासाचा नियम आहे . एकाएकी निर्णय घेण्याचे क्षण समोर उभे राहिले तर गडबड होते . आपली मुले या दृष्टीने सक्षम व्हावीत हा बालभवनच्या धेरणाचा एक मुख्य भाग आहे .

बालभवनने 'कजा कजा मरू' प्रकाशने आणली आहेत आणि मुलांचे वाचन आणि कृतिशीलता जोपासणारी ही प्रकाशने बालकप्रिय झाली आहेत आणि त्यातही एक पुस्तक एका मुलीने आपल्याला शाळा कशी हवी याचे कथन आणि चित्र या दोन्ही गोष्टी करून तयार झाले आहे . खरोखर बालभवन म्हणजे काय ही एक अनुभवण्याची गोष्ट आहे . ती मोठ्यांना समजणारी रूक्ष भाषा नव्हेच . ती आहे उमलत्या कळयांची गंधभाषा . त्याची जपणूक व्हावी म्हणून सगळे बालकारण पालक प्रबोधन आणि नित्याचे मैदानी खेळांचे आणि हुंदडण्याचे बालरंजन .

पंचवीस वर्षे हा काही संस्थेच्या जीवनात खूप मोठा पल्ला नव्हे . पण संस्था उभी करणारांची फळी बदलण्याचा मात्र तो क्षण ठरतो खरा . मुलांबरोबर काम करायला खूप शारीरिक आणि मानसिक शक्ती लागते . काही वेळा शरीर मागे पडायला लागतं काही वेळा विसावा घ्यावासा वाटतो . पण शहरातल्या मुलांची ऊर्जा विधायक प्रकारे वितरित व्हावी स्वच्छ प्रसन्न रहावी यासाठीचे प्रयत्न मात्र म्हातारे होऊन चालणार नाहीत . बालभवनला चिरकाल बालकारणी विचाराचा वारसा राहावा आणि पुणे तेथे काय उणे ही उक्ती पुणेकरांनी सार्थ करून दाखवावी ही शुभेच्छा .